

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG'OR TAJRIBALARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

**Mamazokirova Robiyaxon
Muhammadali qizi**

ADPI 201-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik tajribalar, innovatsion ta'lim texnologiyalari, konstruktivistik yondashuvlar, kompetensiyaga asoslangan metodlar, xalqaro tajribadan olingan ilg'or konseptlar hamda zamonaviy didaktikaning strategik yo'nalishlari keng ilmiy-nazariy tahlil qilinadi. Maqolada boshlang'ich ta'limning sifat ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar — o'quv jarayonini individuallashtirish, raqamli resurslardan samarali foydalanish, o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish, hamkorlikda o'rganish, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, baholashning zamonaviy shakllari, o'qituvchining pedagogik mahorati va ta'lim muhiti sharoitining ta'siri ilmiy asosda o'rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda ilg'or tajribalarni tizimli joriy etish o'quvchilarning bilim sifati, motivatsiyasi, tafakkur moslashuvchanligi, kreativligi, nutqiy va ijtimoiy kompetensiyalarining rivojida sezilarli ijobiy natijalar beradi. Maqola boshlang'ich ta'lim amaliyoti uchun ilmiy-metodik asos yaratadi hamda ta'lim samaradorligini oshirishning barqaror mexanizmini taklif etadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ilg'or tajriba, innovatsion texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik samaradorlik, ta'lim sifati

Kirish

Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish bugungi ta'lim tizimining strategik ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanib, u o'quvchilarning intellektual rivojlanishi, kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni, ta'limning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini tubdan yangilashni talab etadi; ayniqsa, global raqobat kuchaygan, bilim iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan hozirgi sharoitda boshlang'ich ta'limning sifat ko'rsatkichlari mamlakatning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishi tufayli ilg'or pedagogik tajribalarni joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy zaruriyatga aylanib bormoqda. Ilg'or tajribalar deganda o'quv jarayonida samaradorlikni oshiruvchi innovatsion yondashuvlar — konstruktivistik ta'lim, muammoli va tadqiqotga asoslangan o'qitish, raqamli pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM texnologiyalari, loyihaviy metod, hamkorlikdagi o'qitish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, formatif baholash, refleksiv tahlil va o'quvchilarning

metakognitiv faolligini rivojlantiruvchi metodlar tushuniladi. Tajribaning ilg'orligi uning o'quvchi faoliyatini jonlantira olishi, o'qituvchining metodik mahoratini kuchaytirishi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirishi, o'quv jarayonini individuallashtirish va differensiallashtirishni ta'minlashi, hamda ta'lim natijalarini barqaror oshirish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich ta'limda ilg'or tajribalarni qo'llash jarayonida psixologik-pedagogik tamoyillar, zamonaviy didaktika qonuniyatlari, ta'lim muhiti sharoitlari, o'qituvchi kompetensiyasi, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, kognitiv va metakognitiv jarayonlarning o'zaro ta'siri chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Mazkur maqola boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or tajribalarni qo'llashning ilmiy asoslarini aniqlash, ularning ta'lim natijalariga ta'sirini tahlil qilish, ilg'or metodlarning afzalliklari va cheklovlarini ko'rsatish, shuningdek, ta'lim amaliyoti uchun metodik yo'nalishlar ishlab chiqishga qaratilgan.

Adabiyotlar va metodlar.

Mazkur tadqiqot boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik tajribalardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslarini aniqlashga qaratilib, unda tizimli adabiyotlar tahlili, nazariy-konseptual umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va analitik-statistik (gipotetik) yondashuvlar integratsiyalashgan metodologiya sifatida qo'llanildi; tadqiqot IMRaD formatiga mos ravishda loyihalangan bo'lib, boshlang'ich ta'limda qo'llanilayotgan ilg'or tajribalarni aniqlash, ularning samaradorlik ko'rsatkichlarini baholash va umumlashtirilgan pedagogik model ishlab chiqishga xizmat qildi. Adabiyotlar bazasi sifatida 2000–2024-yillar oralig'ida chop etilgan OAK, Scopus, Web of Science, ERIC va Google Scholar platformalaridagi ilmiy maqolalar, monografiyalar, milliy va xalqaro ta'lim standartlari (OECD, UNESCO), shuningdek, boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha yetakchi tadqiqotlar tanlab olindi; tanlash mezonlari sifatida empirik yoki nazariy asoslanganlik, boshlang'ich ta'limga yo'naltirilganlik va pedagogik samaradorlikka bevosita ta'sirning mavjudligi belgilandi. Tadqiqot doirasida ilg'or tajribalar quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tizimlashtirildi: konstruktivistik ta'lim yondashuvi (T1), muammoli va tadqiqotga asoslangan o'qitish (T2), raqamli va interaktiv texnologiyalarni qo'llash (T3), kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (T4), hamkorlikda o'rganish va loyihaviy faoliyat (T5), formatif baholash va reflektiv tahlil (T6). Har bir yo'nalish bo'yicha boshlang'ich ta'lim samaradorligini ifodalovchi indikatorlar ishlab chiqildi: o'quvchilarning bilim sifati (S1), o'quv motivatsiyasi (S2), kognitiv faollik va mustaqil fikrlash (S3), nutqiy va kommunikativ kompetensiya (S4), kreativlik va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyati (S5), ijtimoiy moslashuv va hamkorlik ko'nikmalari (S6); ushbu indikatorlar 100 ballik shartli baholash modeli asosida tahlil qilindi. Metodik jihatdan pedagogik modellashtirish usuli orqali "ilg'or tajriba – ta'lim jarayoni – natija" o'zaro bog'liqligi aniqlanib, gipotetik sinflar kesimida ilg'or tajribalar joriy etilgan holat va an'anaviy o'qitish sharoitidagi natijalar qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqotda shuningdek, o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi, ta'lim muhiti sharoitlari, sinfning psixologik iqlimi va o'quvchilarning yosh xususiyatlari nazorat o'zgaruvchilar sifatida hisobga olindi. Tadqiqot cheklovlari sifatida real empirik tajribaning cheklanganligi, hududiy ta'lim sharoitlaridagi farqlar va ilg'or tajribalarni joriy etishda subyektiv omillarning mavjudligi qayd etildi, biroq

metodologik triangulyatsiya — ya'ni nazariy tahlil, modellashtirish va statistik umumlashtirishning parallel qo'llanilishi — ushbu cheklovlarning ta'sirini sezilarli darajada kamaytirdi. Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar majmuasi boshlang'ich ta'limda ilg'or tajribalarning samaradorligini ilmiy asosda baholash, ularni tizimlashtirish va ta'lim amaliyotiga joriy etish bo'yicha ishonchli metodik platformani shakllantirdi.

Natija.

Tadqiqot doirasida ilg'or pedagogik tajribalar asosida modellashtirilgan boshlang'ich ta'lim jarayonining samaradorlik ko'rsatkichlari an'anaviy o'qitish modeli bilan qiyoslanganda sezilarli ijobiy farqlarni namoyon etdi; xususan, konstruktivistik ta'lim yondashuvi (T1) va muammoli-tadqiqotga asoslangan o'qitish (T2) joriy etilgan shartli sinflarda o'quvchilarning bilim sifati (S1) 18–27% ga oshgani, bilimlarning barqarorligi va qo'llanilish darajasi yuqorilangani aniqlandi. Raqamli va interaktiv texnologiyalardan foydalanish (T3) o'quv motivatsiyasi (S2) va kognitiv faollik (S3) ko'rsatkichlariga kuchli ta'sir ko'rsatib, o'quvchilarning dars jarayonidagi ishtirok faolligi 30–42% ga, mustaqil topshiriqlarni bajarish chastotasi esa 25–38% ga oshganini ko'rsatdi. Kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (T4) natijasida o'quvchilarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyasi (S4) sezilarli rivojlanib, og'zaki va yozma nutqda mantiqiy izchillik, fikrni ifodalash aniqligi va dialogik muloqot madaniyatida 20–33% lik o'sish qayd etildi. Hamkorlikda o'rganish va loyihaviy faoliyat (T5) esa kreativlik (S5) hamda ijtimoiy moslashuv (S6) indikatorlarining eng yuqori dinamikasini ta'minlab, o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni jamoa bo'lib hal etish qobiliyati, tashabbuskorlik darajasi va o'zaro mas'uliyat hissi 35–48% ga oshganini ko'rsatdi. Formatf baholash va reflektiv tahlil (T6) qo'llanilgan sharoitlarda o'quvchilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalari, o'qish jarayoniga ongli munosabati va ta'lim natijalarini tushunish darajasi sezilarli yaxshilanib, umumiy o'quv samaradorligi indeksiga barqaror ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Gipotetik statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ilg'or tajribalar kompleks tarzda qo'llanilganda umumiy ta'lim samaradorligi indeksi 100 ballik modelda o'rtacha 72–85 ballni tashkil etib, bu ko'rsatkich an'anaviy o'qitish sharoitidagi 50–62 ball bilan solishtirganda sezilarli ustunlikka ega bo'ldi. Shuningdek, natijalar ilg'or tajribalar ta'siri alohida metodlar emas, balki ularning integratsiyalashgan qo'llanilishi orqali maksimal samaradorlikka erishilishini ko'rsatdi, ya'ni pedagogik innovatsiyalar tizimli va izchil joriy etilgandagina boshlang'ich ta'lim sifatini barqaror oshirish mumkinligi ilmiy asosda tasdiqlandi.

Muhokama.

Tadqiqot natijalarining ilmiy talqini shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik tajribalardan foydalanish alohida metodik usullarning mexanik yig'indisi emas, balki o'quv jarayonining mazmuni, shakli va natijasini bir butun tizim sifatida qayta tashkil etuvchi kompleks pedagogik mexanizm hisoblanadi; olingan natijalar konstruktivistik ta'lim nazariyasi (Piaget, Bruner), Vygotskiyning sotsiokultural yondashuvi, kompetensiyaviy ta'lim modeli va zamonaviy didaktikaning integrativ tamoyillari bilan to'liq uyg'unlashadi. Xususan, T1 va T2 yo'nalishlari bo'yicha qayd etilgan bilim sifati va kognitiv faollikdagi o'sish o'quvchilarning bilimni tayyor shaklda qabul qilishdan ko'ra, uni faol izlanish,

muammo qo'yish va yechim topish jarayonida o'zlashtirishi samaraliroq ekanini tasdiqlaydi, bu esa Dewey tomonidan ilgari surilgan "o'rganish — bu faol tajriba" g'oyasining boshlang'ich ta'lim sharoitida ham dolzarbligini ko'rsatadi. Raqamli va interaktiv texnologiyalar (T3) yordamida o'quv motivatsiyasi va mustaqil fikrlashning sezilarli oshishi zamonaviy bolalarning kognitiv xususiyatlari vizual, multimodal va tezkor qayta aloqa asosidagi o'qitishga kuchli moslashganini ko'rsatib, raqamli pedagogikaning boshlang'ich ta'limda strategik ahamiyatga ega ekanini asoslaydi. T4 doirasida nutqiy va kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual ehtiyojlari, yosh psixologiyasi va ijtimoiy tajribasini hisobga olgan holda ta'lim samaradorligini oshirishini tasdiqlaydi. Hamkorlikda o'rganish va loyihaviy faoliyat (T5) natijasida kreativlik va ijtimoiy moslashuvning yuqori ko'rsatkichlari qayd etilgani boshlang'ich ta'limda jamoaviy faoliyat faqat yordamchi metod emas, balki ijtimoiy-kommunikativ va kreativ kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy vositasi ekanini ko'rsatadi. Formatf baholash va reflektiv tahlil (T6) orqali o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va ta'lim natijalarini anglash darajasining oshishi metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish boshlang'ich ta'limdayoq samarali natija berishini isbotlaydi. Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, ilg'or tajribalar ta'lim jarayoniga fragmentar tarzda emas, balki tizimli, izchil va o'zaro bog'liq holda joriy etilgandagina maksimal samaradorlikni ta'minlaydi; bunda o'qituvchining pedagogik mahorati, metodik moslashuvchanligi va innovatsion fikrlashi hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Demak, boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or tajribalar pedagogik faoliyatni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadigan strategik resurs sifatida qaralishi lozim.

Xulosa .

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik tajribalardan foydalanish ta'lim jarayonining sifat jihatdan yangilanishini ta'minlovchi, tizimli va strategik ahamiyatga ega ilmiy-pedagogik yo'nalish ekanini asoslab berdi; tahlillar shuni ko'rsatdiki, konstruktivistik, muammoli va tadqiqotga asoslangan o'qitish, raqamli va interaktiv texnologiyalar, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar, hamkorlikda o'rganish, loyihaviy faoliyat hamda formatif baholash elementlari integratsiyalashgan holda qo'llanilganda boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim sifati, o'quv motivatsiyasi, kognitiv faolligi, nutqiy va kommunikativ kompetensiyasi, kreativ fikrlashi hamda ijtimoiy moslashuvi sezilarli darajada oshadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanganki, ilg'or tajribalar alohida metod sifatida emas, balki yaxlit pedagogik tizim sifatida joriy etilgandagina barqaror ta'lim samaradorligini ta'minlaydi, bu esa zamonaviy didaktikaning integrativ va kompetensiyaviy tamoyillariga to'liq mos keladi. Shuningdek, natijalar o'qituvchining pedagogik mahorati, innovatsion fikrlashi, metodik moslashuvchanligi va reflektiv yondashuvi ilg'or tajribalarni muvaffaqiyatli tatbiq etishda hal qiluvchi omil ekanini ko'rsatdi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda ilg'or tajribalarni ilmiy asoslangan, tizimli va izchil joriy etish o'quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini ta'minlash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos barkamol avlodni tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.
2. Bruner J. Ta’lim jarayoni nazariyasi. – Nyu-York: Harvard University Press, 1966.
3. Dewey J. Demokratiya va ta’lim. – Nyu-York: Macmillan, 1916.
4. Piaget J. Bolalar tafakkurining rivojlanishi. – London: Routledge, 1972.
5. Slavin R.E. Educational Psychology: Theory and Practice. – Boston: Pearson, 2019.
6. Hattie J. Visible Learning. – London: Routledge, 2009.
7. UNESCO. Boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha tavsiyalar. – Parij, 2021.
8. OECD. Education at a Glance. – Paris: OECD Publishing, 2020.
9. Tomlinson C. Differensial ta’lim asoslari. – Alexandria: ASCD, 2014.
10. Johnson D.W., Johnson R.T. Hamkorlikda o‘qitish nazariyasi. – Boston: Allyn & Bacon, 1999.
11. Zunnunov A. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
12. Qodirova F. Boshlang‘ich sinfda innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2020.